

Kielemme käytäntö

Omistusliite ylioppilasaineissa

Omistuksen ilmaisemisessa varsinkin omistusliitteen käytössä ilmenee kirjoitetun kielen kannalta välistä virheitä. Seuraavat korjattavat esimerkit ovat kevään 1990 ylioppilasaineista; merkitse oikein asun sulkeisiin virheellisen kohdan jälkeen.

Omistusliite puuttuu

1. Omistusliitteen käytön virheistä ovat luultavasti tiedostetuimpia tapaukset, joissa tarpeellinen omistusliite puuttuu persoonapronominin genetiivin sisältävästä lausekkeesta. Esim. »*Minun pukeutuminen* (minun pukeutumiseni / oma pukeutumiseni / pukeutumiseni) on samanlaista kuin muidenkin ikäisteni.» »Kaikki pelkäsivät *hänen* vankkaa *ruumiinrakennetta* (hänen — — ruumiinrakennettaan) ja jyrisevää *ääntä* (ääntään).» »Hyvä joukkue auttaa kaveria myös *hänen* vaikeina *aikoina* (hänen — — aikoinaan).»

Virheet ylipäättään vaihtelevat luonteeltaan lipsahduksista vakiintuneempiin epäsuotaviin ilmaisutapoihin. Kyseinen lauseke perustuu paljolti puhekielen malliin, mutta joka tapauksessa tällaisen lausekkeen käyttöä voidaan selittää vielä perimmäisemmällä syyllä.

Puheena olevissa yhteyksissä 3. persoonan persoonapronominin genetiivi on korrektissa ilmaisussa tarpeellinen ja 1. ja kirjoituksessa harvinaisen 2. persoonan persoonapronominin genetiivi valinnainen; jälkimmäisten persoonapro-

nominien genetiivien mukanaolo korostaa persoonaa (omistuksenilmaisutapojen jaottelusta ks. Ikola 1971: 80–82). Jos 1. (ja 2.) persoonan tapauksissa perusjärjestelmänä on ollut mainittu kirjakielen kanta, omistusliitteen pois jättäminen on ristiriitaista persoonapronominin genetiivin lisäämisen kanssa, koska poisto merkitsee toisaalta persoonan osittaista häivyttämistä.

1. (ja 2.) sekä 3. persoonan omistuksen ilmaiseminen samalla tyypillä, persoonapronominin genetiivillä, osoittanee ensisijaisesti pyrkimystä omistuksenilmaisujärjestelmän yksinkertaistamiseen. Tähän on olemassa tarvetta, koska omistuksen ilmaisuun on kaksi morfeemia, persoonapronominin genetiivi ja omistusliite, jotka lisäksi esiintyvät osassa tapauksia samassa lausekkeessa (ks. myös Nuolijärvi 1986: 157). Järjestelmä on yksinkertaistunut normaaliin persoonapronominin genetiivin sisältävään lausekkeeseen verrattuna lisäksi niin, että toinen omistuksen ilmaisin, omistusliite, ei esiinny lausekkeessa redundanttinakaan.

1. (ja 2.) persoonan tapauksessa paras korjausvaihtoehto ei aina olekaan pelkkä omistusliitteen lisääminen lausekkeeseen. Persoonapronominin genetiivi saattaa olla tilanteessa turhan korostava, ja on luontevampaa ilmaista omistus lievemällä tavalla (ks. ensiksi mainitun esimerkin korjausvaihtoehtoja).

Kyseisissä tapauksissa omistusmorfeemeilla viitataan lauseen ulkopuoliseen tekstiin tai tekstin ulkopuolelle sekä määräyhteyksissä lauseen sisälle. Persoonapronominin genetiivi on eri sanana

Kielemme käytäntö

vahvempi omistuksen ilmaisun kuin omistusliite, ja lauseen ulkopuolelle viitatessaan se ilmeisesti kompensoi viitauksen etäisyyttä. 3. persoonankaan tapauksessa se ei ole aina lauseen sisäisen selvyuden kannalta tarpeen. Esim. »*Hänen kirjansa* on pöydällä.»

Lauseen sisäisessä viittaamisessa perustyyppi on heikomman omistusliitteen käyttö. 3. persoonan persoonapronominin genetiivi voi olla tarvittaessa selvän, joka estää väärän tulkinnan. Omistusliitteen viittaus kohdistuu herkemmin ajatussubjektiin kuin muuhun jäseneseen. Esim. »Rouva auttoi ystäväänsä *hänen vaikeuksissaan* (* vaikeuksissaan).» Attribuuttina olevaan 3. persoonaan ei ole ollenkaan mahdollista viitata omistusliitteellä. Esim. »Jätin pojan kirjan *hänen pöydälleen* (* pöydälleen).»

Persoonapronominin genetiivin yleistys omistuksen ilmaisimeksi puheena olevissa yhteyksissä merkitsee tavallimman 3. persoonan tapauksissa, joissa persoonapronominin genetiivi on korrektissa ilmaisussa pakollinen, pienempää poikkeamaa tästä kuin omistusliitteen yleistäminen. Viittauksen ymmärrettävyys säilyy hyvin, ja tämä on todennäköisesti ollut tärkeä peruste valinnassa.

Persoonapronominin genetiivin taipumus valikoitua omistuksen ilmaisuun tulee esiin myös käänteisesti niin, että tarpeellinen persoonapronominin genetiivi puuttuu harvoin lausekkeesta.

2. Omistusta on mahdollista tähdentää attribuutilla *oma*. Se on käypä myös muulloin kuin henkilöihin viitattaessa ja sopii kaikkiin lauseasemiin. Korrekteissa lausekkeissa käytetään ainakin pakollista persoonapronominin genetiiviä ja omistusliitettä tavanomaiseen tapaan, eli *oma* ei vaikuta niiden esiintymiseen. Esim. »Leena löysi viimein *oman tyylinsä*.» Valinnaisena persoonapronominin genetiiviin verrattuna *oma* on lievempi omistuksen tähdennin. Vrt. esim. »*Minun tyylini / oma tyylini* on yksinkertainen.»

Kieliopillisena subjektina olevaan geneeriseen yksikön 3. persoonaan voi viitata omistusliitteellä, mutta passiiviin ei (ks. myös Hakulinen & Karlsson 1979: 254). Sen sijaan attribuutilla *oma* on mahdollista viitata aina näihinkin persoonamuotoihin. Subjektina olevan geneerisen yksikön 3. persoonan tapauksessa omistusliite voi joko olla mukana tai puuttua, mikä ilmeisesti liittyy subjektin kuulumiseen ainoastaan ajatukseen. Esim. »*Omaa tyyliä(än)* joutuu etsimään.» »*Omaa tyyliä* joudutaan etsimään.»

Attribuuttia *oma* on mahdollista käyttää myös selvemmin vastakohtaisena, jolloin sen oppositioita ovat merkitykset 'vieras, muu'. Tällaisessa lausekkeessa taas ei ole yleensä persoonapronominin genetiiviä ja/tai omistusliitettä tavallisiinkaan persooniin viitattaessa. Esim. »Heillä on *oma auto*.»

Pelkkää attribuuttia *oma* on käytetty aineissa välistä sellaisissa tapauksissa, joissa viitataan lauseen sisällä tavallisiin persooniin ja joihin muuten sopii omistusliite ilman persoonapronominin genetiiviä. Oman korvani mukaan omistusliitteen puuttuminen ei ole aivan yhtä haitallista kuin silloin, kun mukana on persoonapronominin genetiivi. Omistusliitteen lisääminen näihin attribuutin *oma* sisältäviin lausekkeisiin on kuitenkin yleensä paikallaan. Esim. »Eivätkö he ymmärrä, että he vaarantavat *oman lapsen* (oman lapsensa / lapsensa) terveyden [raskaana olevat naiset alkoholilla]?» »Purkaessani paperille *omia* ilon tai surun *tunteita* (omia — — tunteitani) opin kuuntelemaan itseäni.»

Omistusliitteen poisto lausekkeesta on ristiriitaista sen kanssa, että toisaalta mukaan on lisätty tähdentävä *oma*. Samalla kuitenkin ilmaisuvalitukset ovat vähentyneet eli järjestelmä on yksinkertaistunut. Attribuutin *oma* käyttöä ja omistusliitteen pois jäämistä sen sisältävästä lausekkeesta tukee todennäköisesti mallillaan persoonapronominin genetiivin yleistys omistuksen ilmaisimeksi. Lisäksi lausekkeet ovat lauseeseman puo-

Kielemme käytäntö

lesta komplementaarissa distribuutiassa.

Molempien omistuksen ilmaisuun yleistettyjen keinojen, persoonapronominin genetiivin ja attribuutin *oma*, samanaikaista käyttöä ei kuitenkaan vältetä persoonapronominin genetiivin sallivissa lauseasemissa. Esim. »*Minun omat hiukset* (minun omat hiukseni / omat hiukseni / hiukseni) ovat aika lyhyet.» »Tarvittiin luokkatovereitani vanhempi auktoriteetti, rehtori, kertomaan samat asiat, jotka minä olin kertonut, ennen kuin *heidän oma järki* (heidän oma järkensä / heidän järkensä) alkoi tuottaa toivottua tulosta.»

3. Rinnastuksesta toistuva omistusliite saattaa jäädä erheellisesti osaksi pois. Tavallisesti kyseessä on viimeinen tai viimeiset omistusliitteet, mutta joskus omistusliite puuttuu rinnastuksen ensimmäisestä jäsenestä. Esim. »Mukanaan ihmiset ovat tuoneet *oman kielensä, kulttuurinsa, uskontonsa ja tavat* (tapansa).» »Novellin tapahtumat sijoittuvat vanhaan, *omien tapojen* (omien tapojensa) ja *tottumustensa* kangistamaan koulumiljööseen.» »Hyvänä *puolenani* on nopeus, *heikkoutena* (heikkoutenani) hitaus.» »Pyhimys hallitsee ryhmäänsä miellyttävällä *ulkomuodolla* (ulkomuodollaan) ja hyvillä puhujan *taidoillaan*.» Tai: — — *ulkomuodolla ja — — taidoilla*.

Rinnastuksen sisäiseltä kannalta kyseessä on sekä asultaan että merkitykseltään identtisten omistusmorfeemien karsiminen yhteydestä. Lisäpiirteenä voi olla persoonapronominin genetiivin tai attribuutin *oma* yleistys. Ne sisältävien lausekkeiden tapauksessa ilmaisujärjestelmä on yksinkertaistunut omistusliitteen käytön puolesta vain osaksi mahdollisesta, kun taas pelkästään omistusliitteitä sisältävässä rinnasteisessa ilmauksessa yksi omistusliite voi olla välttämätön selvyiden kannalta. Jälkimmäisessä kombinaatiossa kirjoittaja nähtävästi olettaa ilman omistusliitettä olevan jäsenen merkitykseen kuuluvan omistuksen selväksi jonkin verran laajemman yhteyden valossa kuin silloin, kun mukana on

persoonapronominin genetiivi tai attribuutti *oma*.

Harvinaista on, että tarpeellinen omistusliite puuttuu rinnastuksettomasta yhteydestä, jossa ei ole myöskään persoonapronominin genetiivin tai attribuutin *oma* yleistystä. Esim. »*Kokemukset* (yhteydessä par. kokemukseni / minun kokemukseni) hänestä [rehtorista] rajoittuvat kuitenkin vain puheisiin, joita hän piti aina joulu- ja keväthuhliissa.» Tapausten satunnaisuus kertoo osaltaan, että omistuksen riittävä selviäminen viestistä on keskeinen merkityspiirre, jota ei pyritä karsimaan. Yksinkertaistus koskee menettelytapoja omistuksen ilmaisemisessa.

Liiallinen persoonapronominin genetiivi

Lauseen sisäisistä omistusviittaauksista on tavallinen ei-eksistentiaalilauseen kielio pilliseen subjektiin viittaaminen, johon soveltuu omistusliite. Määritteessä käytetty persoonapronominin genetiivi on tarkoitukseen liian vahva omistuksen ilmaisin, ja 3. persoonan tapauksessa sen tulkitaan ainakin muodollisesti tarkoitettavan muuta kohdetta kuin subjektia. Välistä kirjoittaja on kuitenkin käyttänyt määritteessä liiallisesti 3. persoonan persoonapronominin genetiiviä tarkoituksenaan viitata sillä mainitunlaiseen subjektiin. Esim. »Hyväksi johtajaksi kutsutaan taas sellaista, joka pystyy parantamaan asioita ja saa ihmiset innostumaan *hänen ehdotuksistaan* (ehdotuksistaan).» »Ihminen, joka ei käytä alkoholia, voi tuntea itsensä syrjityksi *hänen erilaisuutensa* (erilaisuutensa) takia.» Ikola varoittaa tästä virhetyypistä (mts. 81).

Huomaamissani kyseisenlaisissa lausekkeissa on käytetty omistusliitettä, joka on niissä ensisijainen subjektiin viittaava omistusmorfeemi. Siten lausekkeet poikkeavat edellä käsitellyistä persoonapronominin genetiivin sisältävistä lausekkeista, joista puuttuu omistusliite. Samalla syy ilmaisuun on tulkinnanva-

Kielemme käytäntö

raisempi. Menettely voi nytkin ilmentää vakiintuneempaa pyrkimystä yleistää persoonapronominin genetiivi omistuksen ilmaisimeksi, mutta yleistys on jäänyt lauseaseman vuoksi sikäli puolittihen, että omistusliite on edelleen mukana. Toisaalta kyseessä voi olla ilmaisun muotoilussa sattunut tilapäinen kompattus, epätäsmällisyys. Myös siinä on kysymys jonkin tyyppin yleistämisestä ja toisen tyyppin väistymisestä. Esim. subjektin ja määritteen pitkäkö välimatka voi hämärtää käsitystä sopivasta omistuksenilmaisutavasta.

Nykypuhkeielessä persoonapronominin genetiivin sisältävää omistusliitteenä varianttiakin esiintyy myös sellaisissa lauseensisäisissä viittauksissa, joihin kirjakielessä sopii vain omistusliite (mm. Nuolijärvi mts. 165–).

Väärän persoonan omistusliite

Lauseessa aiemmin esillä olleeseen 1. persoonaan viitataan välistä erheellisesti 3. persoonan omistusliitteellä. Se on sama yksikössä ja monikossa ja voi siksi korvata sekä yksikön että monikon 1. persoonan omistusliitteen. Esim. »Minusta oli mukava opettaa itse *itseään* (itseäni).» »Hämmästyneinä kuuntelimme toistemme kertomuksia *omista kotimaisistaan* (omista kotimaistamme).» Koska 2. persoona on harvinainen kirjoitetussa kielessä, sen omistusliitteen vastaavasta korvaamisestakaan ei ole aineistossani esimerkkejä.

Ilmiön voi tulkita persoonan redusoitumiseksi eli ilmaisujärjestelmän yksinkertaistumiseksi tällä tavoin. 1. persoona on persoonista tunnusmerkkisin ja 3. persoona tunnusmerkittävin (Hakulinen & Karlsson mts. 252). Henkilöitä tarkoitettava 3. persoona lienee yleisempi kuin 1. ja 2. persoona, ja 3. persoonan omistusliitteellä viitataan myös muihin kohteisiin kuin henkilöihin. Kun siis valitaan 1. persoonan omistusliitteen sijaan 3. persoonan omistusliite, käytetään tavanomaisempaa ja tunnusmerkittömämpää varianttia.

Passiivin käyttö on keino alentaa lauseen NP-konstituenteista henkilötarkoitteinen kieliopillinen subjekti, eikä passiivin peittämään subjektiin ole enää mahdollista viitata omistusliitteellä (Hakulinen & Karlsson mts. 254–255). Pyrkimystä tällaisen omistusliitteen käyttöön ilmenee välistä. Merkitykseltään monikolliseen passiiviin viitataan 3. persoonan tai monikon 1. persoonan omistusliitteellä. Esim. »Kun oli tarpeeksi kauan asustettu *omissa oloissaan* (omissa oloissa), alkoi meren rannan asukkeja kiinnostaa, löytyisikö suuren veden takaa maata.» »Usein vene liitetäänkin *ajatukssissamme* (ajatuksissa) kesämökin yhteyteen.»

Kirjoittajat lienevät yksinkertaistaneet ilmaisujärjestelmää siten, että he ovat mukauttaneet omistusliitteen käytön puolesta passiivilauseen tavallisemman aktiivilauseen kaltaiseksi. 3. persoonan omistusliite tarjoutuu viittaukseen tavanomaisuutensa, tunnusmerkittömyytensä ja lukunsa vuoksi. Monikon 1. persoona taas käytetään myös neutraalisti geneerissävyisenä, ja siksi on ymmärrettävää, että senkin omistusliitteellä koetetaan viitata passiivin kätkemään subjektiin. Koska on kyseessä »subjektiin» viittaaminen, tarkoitukseen on luontevaa käyttää heikompa omistusliitettä.

Kielen piirteissä ilmenee yleensäkin kirjoituksessa jonkinvertaista horjuntaa. Havainnoimieni tapausten perusteella on vielä vaikea sanoa, ovatko mainitut omistusliitteen esiintymät muuta kuin lipsahduksia eli ilmentävätkö ne järjestelmällisempää pyrkimystä omistusliitteen käytön yksinkertaistamiseen. Tähän on kyllä tarjolla lähtökohtia: omistusliitteitä on useanlaisia, ja niiden käyttöyhteyksissä on vaihtelua.

Ilmaisujärjestelmän tilapäinen tai vakiintuneempi yksinkertaistus on eri asia kuin ilmiön yksinkertaistus. Ilmiö ei aina yksinkertaistu menettelystä. Esim. viitattaessa 1. persoonaan 3. persoonan omistusliitteellä ilmiö on yhtä laaja kuin korrektissakin sanonnassa, mutta

Kielemme käytäntö

viittaessa passiiviin omistusliitteellä ilmiä on normaalia laajempi.

Omistusliite kahteen kertaan

Samaviitteisen omistusliitteen esiintymisen lausekkeessa yhden kerran riittää, paitsi jos omistusliite kuuluu rinnasteisiin jäseniin. Joskus omistusliite on kuitenkin toistettu tarpeettomasti. Useimmissa näistä tapauksista normaalilla paikallaan alumpana lausekkeessa oleva omistusliite kertautuu turhaan myös lausekkeen lopussa eli omistusliitteen tavallisemmassa sijaintipaikassa, mutta joskus myös normaalilla paikallaan lausekkeen lopussa oleva omistusliite esiintyy tarpeettomasti alumpainakin lausekkeessa, mikä muistuttaa sijakongruenssia. Esim. »Peliväliseen ottaa haltuunsa joukkueemme jäntevävaltaloinen *pelinrakentajamme* (pelinrakentaja).» »Luonto-ohjelmat *kauniineen* (kauniine) *maisemiineen* eivät voi korvata sitä todellisuutta, mikä luonnossa todella vallitsee.»

Näissäkin yhteyksissä voi nähdä pyrkimystä ilmaisujärjestelmän yksinkertaistamiseen. Kirjoittajat ovat nimittäin jättäneet valitsematta, minkä yhden jäsenen yhteydessä he käyttäisivät omistusliitettä. Mallina ei ole ollut omistusliitteiden määrän puolesta tavanomaisempi tyyppi, vaan päinvastoin poikkeuksellinen samaviitteisen omistusliitteen toisto on kulloisestakin syystä vallannut itselleen alaa. Lisäksi tulos on sen verran epäkäytännöllinen, että kyseessä lienee vain lipsahdus.

Muu liiallinen omistusliite

Demonstratiivipronominin genetiivin sisältävässä lausekkeessa ei käytetä omistusliitettä. Välistä 3. persoonan omistusliite kuitenkin seuraa pääsanana jatkeena tällöinkin; lauseke on tältä osin mukautunut vastaavan omistusliitteen sisältävän ilmaisuuden kaltaiseksi. Esim. »Öljyn ja hiilen käyttö jatkunee kuitenkin *niiden* hyvien *ominaisuuksiensa* (niiden — — ominaisuuksien) takia.»

Toisinaan omistusliitteellä pyritään viittaamaan lauseen sisällä passiivin lisäksi muuhunkin sellaiseen jäseneseen, johon menettely ei sovellu ainakaan lauserakenteen puolesta. Kirjoittaja on silloin laajentanut omistusliitteen käytön alaa lauseessa ja samalla yksinkertaistanut kielen normistoa. Toisten lauseiden ajatukseen kuuluu geneerinen yksikön 3. persoonan muussa asemassa kuin kieliopillisena subjektina, ja pyrkimystä viitata siihen tässäkin tapauksessa omistusliitteellä esiintyy jonkin verran. Mainittuun persoonaan liittyvä *itse* on tässäkin yhteydessä mahdollinen. Esim. »Silloin voi ajatella omia ajatuksiaan kaikessa rauhassa ja ehkä silloin ne selventyvät *itselleen* (itselle) paremmin.» Toinen tyypillinen virhe on se, että 3. persoonan omistusliitteellä koetetaan viitata attribuuttiin. Korjaukseksi voi riittää omistusliitteen poisto. Esim. »Pohjoisesta *sijainnistaan* (sijainnista) huolimatta Suomen kesä on lämmin.»

Edellä mainitussa tyyppissä kirjoittajan ajattelemien jäsenten välillä voi olla sellainen merkityssuhde, että omistusliite on mahdollinen toisessa lauseyhteydessä. Vrt. »*Sijainnistaan* huolimatta Suomi on — —.» Välistä taas käytetään omistusliitettä, vaikka ei ole kysymys sen käyttöön sopivasta merkityssuhteesta. Tässä tapauksessa kirjoittaja on laajentanut omistusliitteen käytön alaa semanttisesti, mutta samalla yksinkertaistanut kielen normistoa. Seuraavassa tällaisessa esimerkissä omistusliitteen viittaus subjektin on lauseen rakenteen puolesta korrekti: »Tällöin henkilö, joka mieltää *esittäjänsä* (esittäjän) musiikin omakseen, tuntee samoin.»

Ylimääräinen omistusliite hämärtää ajatusta. Kysymys lienee lähinnä tilapäisestä tai melko tilapäisestä virheestä omistusliitteen käytössä.

KIRJALLISUUS

- HAKULINEN, AULI & KARLSSON, FRED
1979: Nykysuomen lauseoppia.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
toimituksia 350. Jyväskylä.
- IKOLA, OSMO 1971: Suomen kielioppi ja
oikeakielisyysopas. — Nykysuomen
käsikirja. 2. painos. Tapiola.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO 1986: »Ota minut si-
nun uniin» Nykysuomalaisen omis-
tusmuotojärjestelmä. — Kieli 1.
Helsingin yliopiston suomen kielen
laitos. Helsinki.

KAIJA METSÄ-HEIKKILÄ